

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ З'ЇЗДІВ У 1884-1899 РОКИ

© Діденко І. О., 2014

[https:// orcid.org/0000-0003-2047-7239](https://orcid.org/0000-0003-2047-7239)

У статті відображено розвиток такого явища, як «педагогічні з'їзди» в період заборони. Досліджується досвід заміщення з'їздів курсами за правилами 1875 року, а також спроби провідних освітян подолати цю заборону. Наголошується на питаннях, які цікавили вчителів в цей складний період. Розкриваються проблеми, які вперше стали предметом розгляду на з'їздах.

Ключові слова: з'їзд, курси, моральне виховання, фізичне виховання, трудове навчання, професійна освіта, методи навчання.

Діденко І. А. Особенности деятельности педагогических съездов в 1884-1899 годах.

В статье отражено развитие такого явления, как «педагогические съезды» в период запрета. Исследуется опыт замещения съездов курсами по правилам 1875 года, а так же попытки передовых просветителей преодолеть этот запрет. Подчеркиваются те вопросы, которые интересовали учителей в этот сложный период. Раскрываются проблемы, которые впервые стали предметом обсуждения на съездах.

Ключевые слова: съезд, курсы, нравственное воспитание, физическое воспитание, трудовое обучение, методы обучения.

Didenko I. Peculiarities of pedagogical congresses activity in 1884-1899.

The purpose of the article: to reveal the development of congresses in the period of prohibition, to discover the issues of interest for educators during this period.

The main material. The development of such phenomenon as 'pedagogical congresses' in the period of prohibition is reflected in the article. The experience of congresses replacement with courses according to the rules of 1875 and the attempts of progressive educators to cope with this prohibition are researched. The problems of great interest of that period teachers are particularly emphasized. The problems, that became the subject of discussion during the pedagogical congresses for the first time, are considered.

Conclusion. *Thus, in the course of we have found that despite the ban on congresses from 1884 to 1899 years and replacing them with courses of 1875, the progressive educational thought was not put down. Educators continued organizing congresses in this difficult period in the form of educational exhibitions, congresses,*

courses with conversations about crucial educational needs. They even managed, in spite of the ban, organize some real congresses, where a lot of new issues were considered: the need of technical higher education institutions to introduce systematic teaching with experimental methods of research, the introduction of experimental projects for senior students, such as projects, borrowed from American schools; raised the issue of providing educational opportunities for teenagers who work; for the first time the need for special training for teachers of manual labor and physical education were discussed; education problems of children with disabilities (the blind, the deaf and with mental diseases).

Key words: congress, courses, moral education, physical education, labour education, methods of education.

Актуальність даної теми зумовлена тим, що саме з'їзди надали поштовх до найбільш прогресивних зрушень в минулому, як в освіті взагалі, так і в розумах і серцях учителів та народу. Деякі питання з'їздів у науковій літературі висвітлювались фрагментарно М. Гриценко, Г. Даниловою, Н. Калиниченко. Більш повно проаналізувала діяльність з'їздів та здійснила їх періодизацію В. Вдовенко в роботі «Проблеми початкової освіти України в роботі педагогічних з'їздів (1861-1920рр.)». Але предметом її дослідження були проблеми початкової освіти, що висвітлювались в ході роботи з'їздів. Проблеми навчання та виховання учнів старших класів залишилися неохопленими [2]. **Мета статті:** дослідити особливості розвитку роботи педагогічних з'їздів під час їх заборони.

Виклад основного матеріалу. У ході попередніх досліджень нами було з'ясовано, що педагогічні з'їзди на території України було започатковано в 1861 році в Харківському навчальному окрузі за ініціативою М. Лавровського, що дало потужний поштовх до проведення з'їздів в багатьох великих та малих містах [7, с. 6-7]. Але цей бурхливий розвиток тривав лише до 1884 року, коли діяльність з'їздів була заборонена та замінена на курси за правилами 1875 року [1, с. 364].

Аналіз архівних джерел свідчить про те, що школа та вчительство багато втратили від такої заміни, тому що специфіка з'їздів була така, що вони мали живий відгук на нагальні сучасні проблеми, які доводилися до відома керівництва тими, хто безпосередньо з ними стикався, що в свою чергу дозволяло негайно реагувати та вирішувати проблеми. З 1884 року стало вимагатись точне дотримання правил 1875 року, які стверджували, що

короткотермінові курси можуть являти собою педагогічний навчальний заклад, які надавали чиновникам-наглядачам повноправну владу не тільки над вчителями, але й над керівниками.

Але, не зважаючи на заборону з'їздів, уже через рік постало питання про необхідність просувати вперед справу народної освіти, про загальне обов'язкове навчання, влаштування народно-навчальних бібліотек, проведення народних вистави. У зв'язку з цим піднялось питання про народні школи вищого типу з підвищеною програмою та подовженим курсом (в'ятське земство), про повторні та додаткові уроки для колишніх учнів народної школи, про позашкільне навчання через читання, бесіди, бібліотеки [1, с. 367].

У ході дослідження було встановлено, що після введення заборони на проведення з'їздів, одним з перших сигналів пробудження суспільного інтересу до справи народної освіти була навчальна виставка, яку організував в 1895 році московський комітет грамотності при московському товаристві сільського господарства [1, с. 367]. У виставці взяли участь і повіти, й освітні товариства, і приватні особи. За свідощами очевидців, не зважаючи на важкі умови посилення репресивних заходів, виставка вийшла цікавою та жвавою, тому що організована вона була небайдужими, компетентними та відданими справі народної школи людьми. Але проведення цієї виставки стало останньою справою московського комітету грамотності, який, подібно до петербурзького комітету, незабаром було ліквідовано.

У 1896 році в Нижньому Новгороді проходила Всеросійська промислова виставка, під час якої, за даними дослідниці В. Вдовенко, було проведено один із небагатьох за цей реакційний період з'їздів вчителів, який, згідно аналізу архівних документів та письмових свідчень учасників важко назвати таким зібранням педагогічної громади. Але при виставці було організовано навчальний відділ, яким керували Міністерство народної освіти та відомство церковно-приходських шкіл. Відомство влаштувало курси для вчителів, а міністерство освіти – лекції, про які М. Бунаков дає не надто схвальний відгук. Педагог писав, що «лекції мали випадковий характер, відбувалися одна за одною без визначеного плану, який і не можливо було скласти, тому що лектори та склад аудиторії безперервно змінювались: вчителі допускалися на виставку групами, кожна тільки на відповідну кількість днів, лекторами взагалі були добровольці, які давали те, що могли дати без попередньо обміркованого

наміру» [1, с. 368]. Крім курсів і лекцій було проведено виставку недільних шкіл, за яку відповідала відома організатор харківської недільної школи Хр. Д. Алчевська. Наврядчі ці події мають щось подібне до з'їздів 1861-1884 років. Навпаки, згідно з пригадуваннями сучасників, під час кулуарних розмов між заходами серед вчителів йшлося про занепад повітової діяльності, про зниження самостійності та самодіяльності вчителів.

Але проведене дослідження свідчить, що деяким активістам і ентузіастам своєї справи вдавалося обійти заборони і проводити дозволені курси за програмою недозволених з'їздів. Так, М. Бунаков наприкінці XIX сторіччя провів подібні видозмінені курси-з'їзди в Тамбові, Стародубі, Ярославлі, Курську, Херсоні та Одесі. Вчителі представляли доповіді про бажані зміни в справі навчання в народній школі, про виховання дітей, про недоліки сучасних шкіл, про умови праці вчителів. Після доповідей та повідомлень проводилися жваві обговорення питань, які найбільше цікавили та хвилювали вчительство, не зважаючи на те, що такі бесіди були заборонені правилами 1875 року. Дотримання цих правил залежало від чиновника-наглядача. Іноді організаторам курсів-з'їздів доводилося приховувати бесіди з важливих питань під обговорення уроків чи вдаватися до інших хитрощів. Але не завжди вдавалося обдурити чиновників, і доповідачі, час від часу, ризикували бути звільненими з посади. Згідно джерел, ще однією проблемою того часу було те, що постанови-клопотання про поліпшення життя вчителів, про забезпечення шкіл навчальними посібниками та бібліотеками, дуже часто залишалися лише постановами без отримання практичних результатів.

Але, не зважаючи на труднощі реакційного періоду 1884-1899 років, справа з'їздів продовжувала жити, підтримувала вчителів і надавала натхнення майбутнім зрушенням. Освітянам навіть вдалося провести декілька з'їздів у цей важкий період. Найбільш важливими були два з'їзди російських діячів технічної та професійної освіти. Перший проходив у Петербурзі з 26 грудня 1889 року по 6 січня 1890 року, а другий – у Москві з 27 грудня 1895 року по 10 січня 1896 року. У зв'язку зі специфікою професійної освіти участь в цих з'їздах приймали не тільки педагоги, але й представники різних галузей промисловості [4, с. 3].

Про перший з'їзд російських діячів технічної та професійної освіти нами було знайдено лише поодинокі згадування в архівних джерелах, проте,

стосовно другого з'їзду залишилося чимало свідчень, документів та видань. Згідно з проаналізованими джерелами, маємо зазначити, що масштаб другого з'їзду та розглянутих на ньому питань був чималий. Якщо під час першого з'їзду дуже багато уваги приділялося початковій освіті, як основі технічної та професійної освіти, то під час другого з'їзду перелік питань був значно розширений. На цьому з'їзді працювало 14 секцій: секція вищих навчальних закладів, секція реальних училищ, секція середніх і низших технічних училищ, секція сільськогосподарської освіти, секція комерційної освіти, секція жіночої професійної освіти, секція міністерства шляхосполучення, секція морехідних шкіл, секція загальних питань професійної освіти, секція шкільної гігієни, секція графічних мистецтв, секція навчання сліпих, глухонімих та ненормальних дітей, секція ручної праці в загальноосвітній школі, секція ремесленого учнівства в майстернях [4, с. 11].

Серед найбільш цікавих результатів роботи другого з'їзду слід зазначити визнання делегатами необхідності організації всезагальної початкової освіти задля підготовки населення до подальшого надбання професійних знань, що є можливим тільки за умов збереження та розширення прав повітових та міських організацій народної освіти [6, с. 3]. Але до курсу початкової школи було запропоновано включати тільки загальні дисципліни, тому що введення спеціальних професійних предметів могло зашкодити оволодінню загальними знаннями. Також було визнано необхідність безкоштовної початкової освіти, включаючи забезпечення учнів підручниками та посібниками [6, с. 19]. Крім того, учасниками з'їзду розглядалася можливість розширення програми недільної школи за межі початкової освіти, щоб надати можливість людям з віддалених місць продовжити навчання. [6, с. 35] А також надавалося велике значення моральному вихованню учнів початкової школи.

Особливістю роботи даного з'їзду стала постановка питання про організацію технічних курсів для підготовки вчительського персоналу до роботи в спеціальних навчальних закладах; наголошення на необхідності організації курсів з технічних дисциплін для дорослих, народних читань та бібліотек. Зверталась увага також і на створення сприятливих умов для навчання малолітніх працівників та підлітків. Було запропоновано скорочення робочих годин для осіб, які не досягли 15-річного віку, до 6 – 6,5 годин у добу,

заборона недільної та понаднормової праці підлітків та створення шкіл при фабриках та заводах [6, с. 44].

Серед важливих питань, що розглядалися на з'їзді особливе місце займало фізичне виховання. Так, уперше пропонувалося не тільки визнати фізичне виховання окремою загальноосвітньою дисципліною, але й звернутись до уряду щодо створення центральної школи з підготовки вчителів з фізичної освіти [6, с. 60]. У контексті зазначеного велике значення надавалось шкільній гігієні та співпраці в цій галузі медиків та вчителів. Задля покращення та розвитку фізичних і духовних сил дітей було запропоновано організацію літніх дитячих колоній.

Під час з'їзду не оминули увагою й трудове навчання. Делегатами наголошувалось на користі ручної праці не тільки для оволодіння професійними та спеціальними навичками, а також для морального виховання учнів: розвиток морально-вольових якостей, наприклад, намагання довести справу до кінця. У зв'язку з важливістю цього питання було запропоновано створити семінарію з підготовки вчителів ручної праці, де надати можливість навчатись і жінкам зокрема [6, с. 64].

Беручи до уваги бурхливий розвиток науки та техніки, та, як наслідок, термінову потребу у фахівцях нових спеціальностей, на з'їзді обговорювалась необхідність організації спеціальних професійних училищ для підготовки фахових електротехніків та фізико-механиків, а також виносилися резолюції щодо програми навчання в цих училищах [6, с. 83].

У реальних училищах пропонувалося впровадити вивчення двох іноземних мов протягом усього курсу [6, с. 109]. Метою цих нововведень було забезпечення можливості учнів наприкінці курсу вільно читати фахову літературу, видану цими мовами. Саме таким чином з'їзд долучався до прискорення розвитку промисловості та освіти.

Доцільно буде зауважити, що предметом обговорення на з'їзді стала проблема організації навчання у вищих навчальних закладах, так підкреслювалась необхідність в запровадження систематичного викладання експериментальними прийомами дослідження матеріалів і машин [6, с. 117]. А для бажаючих студентів старших курсів пропонувалось запровадити спеціальну експериментальну роботу, нахталт, американських дипломних робіт. При цьому наполягалось на важливості проведення практичних занять в

майстернях для засвоєння теоретичних знань. З'ясовано, що у вищих навчальних закладах порівняно з реальними училищами вивчення іноземних мов було на неналежному рівні. У зв'язку з цим на з'їзді пропонувалось залишити викладання іноземної мови лише на молодшому курсі, на старших курсах - тільки читання спеціальних творів і лише однією мовою.

Аналіз першоджерел дав можливість з'ясувати, що на з'їзді вперше було детально розглянуто проблеми освіти глухонімих, сліпих та слабоумних дітей, які навіть були відокремлені в самостійну секцію. Стосовно глухонімих дітей наголошувалось на необхідності запровадження в школах акустичного методу навчання, зниження кількості учнів у класі до 8-12, на необхідності підготовки вчителів на спеціальних курсах та клопотанні про відкриття училищ для глухонімих [6, с. 135]. Також, звертаючи увагу на проблеми сліпих дітей, на з'їзді було вирішено звернутися з клопотанням до навчальних закладів, які готують народних вчителів, про внесення до програми такої дисципліни, як методика навчання грамоті сліпих, а також про введення загальної системи Брайля до інституту для сліпих [6, с. 138]. Ще однією особливістю з'їзду було обговорення проблем освіти дітей з вадами розумового розвитку, так, було винесено резолюцію-клопотання про створення за підтримки уряду громадських та приватних медично-виховних закладів для ідіотів, слабоумних та епілептиків, а також допоміжних класів і дитячих садків для малоуспішних дітей [6, с. 139].

Важливою у роботі з'їзду стала організація виставки, учасники якої мали можливість ознайомитися з передовим досвідом іноземних країн, а саме: організація комерційних шкіл у Франції та технічних училищ у Сполучених Штатах Америки; познайомитися з провідними закордонними виданнями та поділитися досвідом з вітчизняними навчальними закладами [5].

Така плідотворна робота з'їзду стала можливою, за нашою думкою, не тільки завдяки ентузіазму організаторів і учасників, але й тому, що намітилось деяке послаблення режиму. 26 листопада 1899 року міністр народної освіти М. Боголепов дозволив проводити з'їзди вчителів початкових училищ, але за жорстокими правилами. Зазначене зумовило початок нового етапу їх розвитку [3].

Висновки. Таким чином, у ході дослідження було з'ясовано, що не зважаючи на заборону проведення з'їздів з 1884 по 1899 роки та заміну їх на

курси 1875 року, прогресивні діячі освіти продовжували справу з'їздів у формі навчальних виставок та курсів-з'їздів з бесідами про нагальні педагогічні потреби. Попри заборону, педагогічній спільноті вдалося провести декілька справжніх з'їздів, де було розглянуто багато нових проблемних питань, а саме: переорієнтація технічних вищих навчальних закладів на запровадження систематичного викладання експериментальними прийомами дослідження матеріалів і машин, впровадження системи проведення експериментальних робіт старшокурсниками, на зразок дипломних робіт, запозичений у американської школи; піднімалися питання надання можливості отримання освіти підлітками, які працюють; вперше обговорювалась необхідність спеціальної підготовки вчителів ручної праці та фізичного виховання; окремо були затронуті питання освіти дітей з вадами розвитку (сліпих, глухих та слабоумних).

Перспективи подальших досліджень. У подальшому доцільно дослідити подальшу діяльність з'їздів, їх цілі, особливості та наслідки.

Література

1. Бунаков Н. Ф. Избранные педагогические сочинения. – М. : Изд. Академии Педагогических наук РСФСР, 1953. – 412 с.
2. Вдовенко В. В. Проблеми початкової освіти України в роботі педагогічних з'їздів (1861-1920рр.). : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка ті історія педагогіки» / В. В. Вдовенко. – К., 2005. – 19 с.
3. Временные правила о съездах учащихся в начальных народных училищах (1899р.) – ЦДІА України, ф. 707, оп. 227, спр. 111, арк. 2.
4. Высочайше разрешенный 2-й съезд русских деятелей по техническому и профессиональному образованию. Общая часть. – Спб. : Типография И. Н. Скороходова, 1898. – 99 с.
5. Высочайше разрешенный 2-й съезд русских деятелей по техническому и профессиональному образованию. Отчёт Экспертной Комиссии по выставке, составленный проф. А. И. Чупровым при участии членов комиссии. – Спб. : Типография И. Н. Скороходова, 1898. – 120 с.
6. Резолюции съезда русских деятелей по техническому и профессиональному образованию бывшего в Москве в 1895-1896 г. – Спб. : Типография И. Н. Скороходова, 1898. – 166 с.
7. Циркуляр по Харьковскому учебному округу. – 1861. – № 10. – С. 6-7.